

Kunst en High-Tech

door P. DE GRAUWE*

I. INLEIDING

Kunst en nieuwe technologieën lijken op het eerste gezicht weinig met elkaar te maken te hebben. Toch hebben deze beide produkten van het menselijk vernuft veel kenmerken gemeen. Beide activiteiten zijn in essentie het resultaat van dezelfde creatieve processen. We kunnen stellen dat sukses in beide domeinen in essentie op dezelfde manier tot stand komt. Laten we deze processen van naderbij bekijken. Dit zal ons toelaten de gemeenschappelijke problemen bij het tot stand komen van kunst en hi-tech te belichten. Tevens zal het ons mogelijk maken ook enkele verschilpunten te beklemtonen.

II. KUNST EN HI-TECH: EENZELFDE KREATIEF PROCES

De produktie van kunstvoorwerpen en van nieuwe technologieën veronderstelt creatief denken. Zowel kunst als high-tech ontstaat daar waar mensen bereid en in staat zijn nieuwe paden te bewandelen. De kunstenaar en de wetenschapper moeten dus over dezelfde kwaliteiten bezitten.

Niet alle originele ideeën worden echter aanvaard. Het zijn niet de kunstenaar en de wetenschapper zelf die beslissen welke ideeën zullen aanvaard en beloond worden. Het publiek doet dit. In de kunst zullen deze kunstenaars beloond worden die werken voortbrengen die in de smaak vallen van het publiek. In de technologie zullen deze ideeën overleven die een economisch voordeel bieden aan de ondernemingen en de konsumenten.

* Centrum voor Economische Studiën, K.U.Leuven.

Vermits velen zich geroepen voelen, en overtuigd zijn van hun originaliteit, zal er grote concurrentie zijn voor de aandacht en het geld van het publiek. Relatief weinig nieuwe ideeën zullen deze concurrentieslag overleven. Dit is waar zowel in de kunst als in de wetenschap. Vele mensen zijn overtuigd dat ze kunstenaarsbloed hebben. Kunstenaars zullen dus met elkaar concurreren voor de gunst en het geld van het publiek. Weinigen slagen erin door te breken, d.w.z. in de smaak van het publiek te vallen. In de ontwikkeling van technologie hebben we hetzelfde fenomeen: de concurrentie tussen wetenschappers en hun ideeën bepalen de technologische ontwikkeling.

Een eerste belangrijk gevolg van deze ontwikkeling is zijn onvoorspelbaarheid. De selectie van de vondsten die zullen overleven is een proces zoals de natuurlijke selectie. Het gebeurt door "trial and error". Vele ideeën, worden de wereld ingestuurd. De meeste worden echter verworpen door een kritisch publiek van kunstgenieters en gebruikers van nieuwe technieken. Een kleine minderheid blijft over. Er is dus een belangrijk element van toevallige ontwikkeling in dit proces.

Een tweede belangrijk gevolg van dit proces van vernieuwing is het feit dat de snelheid waarmee deze vernieuwing kan gebeuren afhankelijk is van de snelheid waarmee niet-sukserijke projecten afgevoerd worden. In een maatschappij waar de mislukkingen niet, of slechts traag, uit de weg geruimd worden kunnen de suksesrijke ideeën niet gedijen. Vernieuwing in de kunst en in de hi-tech kan slechts gebeuren indien de "right to failure" wordt erkend. Dit aspect van de artistieke en technologische ontwikkeling verklaart ook waarom suksesrijke ontwikkelingen zich niet laten plannifiëren.

III. KUNST EN HI-TECH: GEMEENSCHAPPELIJKE PROBLEMEN

Dit proces van "trial and error" in de ontwikkeling van kunst en hi-tech kan tot een aantal problemen leiden. Vermits het aantal mislukkingen groter is dan het aantal successen bestaat het gevaar dat diegenen wiens ideeën werden "gebuisd" zich zullen organiseren om erkenning en steun te verkrijgen van de overheid. Deze dynamiek waarbij de verliezers hun doelstellingen langs de politiek trachten te realiseren vinden we terug zowel in de kunstwereld als in de techno-

logische wereld. De taktiek, en de argumenten die worden gebruikt om de helpende hand van de overheid te krijgen, zijn echter soms verschillend in deze twee werelden.

In de kunst heerst een diep geloof dat de echte kunstenaar onbegrepen moet zijn door het publiek. Kunstenaars die succes hebben bij hun tijdgenoten zijn verdacht. De idee van de onbegrepen kunstenaar werd er tot myte verheven. De niet begrepen kunstenaar kan altijd pleiten dat hij door toekomstige generaties zal begrepen worden, en dat het de taak is van de overheid om deze onbegrepen kunstenaars te helpen. Het is duidelijk dat, zelfs indien dit een belangrijk probleem is, het niet opgelost wordt door overheidssteun. Immers, als een kunstenaar niet begrepen wordt door zijn tijdgenoten is er geen reden om aan te nemen dat de overheid, die ook bestaat uit tijdgenoten, deze onbegrepen kunstenaar zal erkennen.

In de high-tech is het moeilijker om beroep te doen op het argument dat het nageslacht de originaliteit van een technologische vondst zal erkennen. Succes is er minder subjectief dan in de kunst, en kan gemakkelijker gemeten worden door de harde cijfers van de winstgevendheid van technologische vondsten. Dit laatste wordt nogal snel duidelijk. In de high-tech sfeer is het dus onwaarschijnlijk dat er vele Van Goghs zijn die vijftig jaar na hun dood ontdekt worden. Het belet echter niet dat de verliezers in de technologische concurrentie niet zonder argumenten zitten om overheidssteun te vragen. Het meest gebruikte en misbruikte is wel het nationalistische argument. Overheidssteun is nodig om voldoende technologische “know-how” in België (of in Vlaanderen) te vrijwaren.

Samengevat kunnen we stellen dat de selektiemechanismen in de kunst en de hi-tech onkomfortabel zijn. Deze twee werelden worden gekenmerkt door een Darwinaans mechanisme, dat relatief weinig goede ideeën overhoudt en er veel meer verworpt. Een overheid die zijn bereidheid te kennen geeft om een helpende hand toe te steken stelt zich dus onvermijdelijk bloot aan het gestuw van de velen die in deze markten geen succes hebben gekend. Moeten we hieruit besluiten dat de overheid zich beter niet bemoeit met de artistieke en de technologische wereld?

IV. DE ROL VAN DE OVERHEID

De populaire visie over de rol van de overheid in de kunst en in de technologie wordt nog steeds sterk beïnvloed door het model van de overheid uit het Ancien Régime. In deze visie moet een centraal en superintelligent brein “de winnaars selekteren”. De verlichte despoot uit het Ancien Régime staat model voor deze idee die wil dat de overheid actief optreedt in de selectie van nieuwe ideeën.

Er zijn inderdaad vele “success stories” van dit model, vooral in de kunst. We kennen allen de grote voorbeelden: de Medici in Florence die een nieuwe impuls aan de kunst en de cultuur brachten. Het Hof in Versailles tijdens de periode van Lodewijk XIV dat de grootste geesten van de tijd centraliseerde. De vorsten in Duitsland tijdens de achttiende eeuw die de muziek tot ongekende hoogten optilden.

Het is dus onmiskenbaar dat dit model in de kunst relatief succesrijk was in het verre verleden. We mogen hierbij natuurlijk niet uit het oog verliezen dat deze autokratische regimes van weleer ook leidden tot grote kulturele repressie, waarbij diegenen die zich niet konformeerden gemakkelijk uitgeschakeld werden. Toch moet gesteld worden dat dit model van een stuwende en verlichte overheid schitterende successen heeft gehad. Welke is hiervoor de reden?

De belangrijkste reden is dat de heersers van weleer kunst gebruiken als een privaat goed, om in hun paleizen te schitteren. Daarenboven was de kunst er ook om de persoonlijke faam van de heerser (en zijn familie) te dienen. De heerser had er dus belang bij de beste kunstenaars aan te werven. Het is precies het feit dat kunst voor de heerser van weleer een privaat goed was, dat deze er toe aanzette de beste kunstenaars in dienst te nemen, en niet noodzakelijk de kunstenaar met de beste relaties.

Dit leidt onmiddellijk tot de vraag of dit model van het Ancien Régime in onze moderne democratie op dezelfde wijze kan werken. Mijn antwoord is negatief. In een moderne democratie zijn de motivaties van de politici (gelukkig) anders. Deze kunnen nu niet meer zoals hun voorgangers kunst gebruiken als een privaat goed, om in hun villa's te schitteren. Ze worden verondersteld het “algemeen belang” te dienen, een uitermate abstrakt begrip.

In de praktijk zullen deze politici zich laten leiden door politieke belangen. Het resultaat is dat dit model waarin de overheid (politici + administratie) de winnaars moet selekteren, slecht werkt. De

reden is heel eenvoudig. Zodra de overheid aankondigt dat ze klaar staat om steun en subsidies te geven aan wie erom vraagt, werkt dit als een signaal voor de artiesten en de technologieproducenten om aan politieke actie te doen. Grote politieke druk zal uitgeoefend worden om het geld van de politikus te krijgen. De politikus zal aan deze druk niet kunnen weerstaan.

Zoals eerder werd betoogd is de aard van het scheppingsproces in de kunst en in de hi-tech zo dat verliezers relatief veel energie zullen steken in het overtuigen van het belang van hun artistieke en technologische projecten. De kans is groot dat het vooral deze zijn die als kunstenaar geen gehoor hebben gekregen bij het publiek, veel geld krijgen van de overheid, en dat de technologische projecten die niet verkoopbaar zijn subsidies krijgen. Die kans is groot omdat precies de "gebuisden" de grootste prikkel zullen hebben om aan politiek te doen, om op die manier toch hun slag thuis te halen. Wanneer de politicus zich dus actief gaat bemoeien met de selectie van de artistieke en technologische projecten, kunnen we verwachten dat een negatieve selectie zal optreden.

We kunnen hieruit besluiten dat de overheid in een moderne democratie niet in staat is om op rationele wijze nieuwe ideeën te selecteren, en om zelf actief in het selectieproces op te treden. Als ze dit toch doet nodigt ze onvermijdelijk de politieke actie uit van diegenen die het minst succes hebben gekend.

Dit gevaar van politisering van kunst en technologie wordt nu door velen erkend. Vandaar dat soms gepleit wordt om de subsidies en de steunmaatregelen van de overheid uit de handen van de politici te houden en over te dragen aan commissies van "objektieve" experts. Deze laatsten zullen zich laten leiden door niet politieke factoren, en in het belang van het land handelen.

Er zijn verschillende redenen om te denken dat een dergelijk systeem de vernieuwing in de kunst en in de technologie niet zal stimuleren, integendeel. In de kunst leidt een dergelijk systeem tot een dilemma. De kwaliteit van een kunstwerk laat zich niet gemakkelijk objectiveren. De commissies van experts zullen even subjectief oordelen als het kunstminnend publiek. De experts zullen zich laten leiden door hun persoonlijke voorkeuren voor de ene of de andere school. Vermits in dergelijke commissies slechts weinig mensen kunnen zetelen bestaat er een reëel gevaar dat niet alle kunststromingen aan bod komen. En dat alleen de officiële visie gesteund wordt.

Om een dergelijke monopolievorming tegen te gaan kan men nog een stap verder gaan en het beslissingsproces volledig objectiveren, door het inbouwen van normen en regels. Dit gebeurt nu in de teatersector, waar teaters in categorieën worden ingedeeld, en waar de subsidie een funktie is van het aantal personeelsleden (die een sociaal statuut krijgen), en het aantal zetels (bezet of onbezet). Of een dergelijke bureaukratisering van de steunverlening betere teaters voortbrengt is zeer de vraag.

Gelijkaardige problemen ontstaan in de technologische sfeer wanneer de beslissing over individuele projecten wordt overgelaten aan kommissies van experts. Ook hier ontstaat bureaukratisering, met al de gekende gevolgen voor de dynamiek van de technologische vernieuwing. Een ervan is voldoende gekend. Kommissies van experts die het geld van anderen (de belastingbetaler) mogen uitgeven, zullen over het algemeen veel te traag erkennen dat verkeerde projecten gesteund werden. We hebben eerder gesteld dat in het technologisch selectieproces het kaf groter is dan het koren, en dat het kaf snel van het koren moet kunnen gescheiden worden. In een vrije markt zal de ondernemer die een nieuw project lanceert, en na een tijdje constateert dat het project niet deugt, een grote financiële prikkel hebben om het verkeerde project te laten vallen. De experts in een overheidsbureaukratie zullen deze prikkel veel minder hebben, omdat het toch hun eigen geld niet is dat verloren gaat. Factoren zoals prestige en gezichtsverlies zullen dan een grotere rol spelen, zodat onrendabele projecten te lang in leven worden gehouden. De "right to failure" als basis van het selectiemechanisme wordt ondermijnd.

Uit het voorgaande zou men kunnen afleiden dat de overheid geen enkele taak te vervullen heeft in de kunst en in de technologie. Dit is echter niet het geval. In het voorgaande pleidooi werd gesteld dat de overheid (politici en bureaukratie) in een moderne democratie zoals de Belgische niet in staat is om op rationele wijze individuele projecten te selecteren. Dit betekent echter niet dat de overheid niet op een andere manier kunst en technologie kan ondersteunen. Dit laatste kan de overheid op indirecte wijze doen door een omgeving te scheppen die gunstig is voor de ontwikkeling van kunst en technologie. Hoe kan dit?

De overheid kan op verschillende manieren een dergelijke omgeving tot stand brengen. Een eerste grondvoorwaarde opdat technologische vernieuwing tot stand zou komen is dat er concurrentie heerst. Er is niets dat de onderneming meer dwingt tot het zoeken

van nieuwe technieken en nieuwe produkten dan de idee dat de konkurrent hem voor zal zijn. De taak van de overheid bestaat erin deze technologische konkurrentie te stimuleren door ervoor te zorgen dat de markten open blijven. Dit houdt onder meer in dat de overheid zich verzet tegen de dynamiek van het protektionisme dat uitgaat van diegenen die aan het kortste eind van de technologische konkurrentie trekken. Protektionisme (ook tegen de japanse producenten) staat gelijk met technologische vertraging omdat het de stimulans om te vernieuwen afzwakt. Protektionisme wiegt de beschermde producenten in slaap. Dit laatste geldt niet alleen op het technologische maar ook op het artistieke vlak. Ook daar komen nieuwe ideeën slechts los in een omgeving gekenmerkt door vrijheid en konkurrentie tussen kunstenaars.

Een tweede belangrijk gebied waar de overheid een rol kan vervullen, heeft te maken met het feit dat om kunst en hoogtechnologische produkten te produceren, investeren in menselijk kapitaal nodig is. Een dergelijke investering vraagt veel tijd alvorens ze vruchten draagt. In principe zou deze lange "lead time" opgevangen kunnen worden door de private kapitaalmarkten. Er is echter een probleem met de investering in menselijk kapitaal. De kredietverschaffer kan er niet, zoals bij kredietverlening voor fysisch kapitaal, bij niet betaling het "kapitaal" opeisen. Dit betekent dat leningen aan individu's om hun menselijk kapitaal op te bouwen een groter risico inhouden dan leningen om fysisch kapitaal uit de grond te stampen. Deze "imperfektie" van de kapitaalmarkten kan verholpen worden door bij voorbeeld aan de overheid de taak te geven een verzekeringssysteem voor dergelijke leningen in menselijk kapitaal te subsidiëren. M.a.w. de overheid kan ervoor zorgen dat de financieringsvoorwaarden voor het onderwijs van kunst en technologie niet prohibitief hoog zouden zijn voor vele mensen.

Er is nog een derde reden waarom de overheid belangrijk is in de ontwikkeling van de kunst en de technologie. Kunst en technologie hebben soms de eigenschap dat ze kollektieve goederen zijn. Dit wil zeggen dat iedereen (ook diegenen die er niets voor betalen) profiteren van het bestaan van deze goederen en diensten. Het bestaan van onze kunststeden bij voorbeeld komt ten goede aan de hele gemeenschap. Een bepaalde technologische kennis van mensen komt ten goede aan iedereen, ook aan diegenen die deze kennis niet bezitten. Deze voordelen kunnen echter in een vrije markt niet altijd "ge-

prijd'' worden. Vandaar dat het de taak kan zijn van de overheid om deze activiteiten te stimuleren, door subsidies bij voorbeeld.

In de mate dat kunst en technologie voor een deel kollektieve goederen zijn, hebben we er belang bij deze activiteiten te subsidiëren. De vraag is dan hoe we dit het beste doen. In het voorgaande werd betoogd dat de overheid in een moderne democratie niet gewapend is om zelf de individuele projekten te ontdekken die gewenst zijn vanuit het algemeen belang. Bestaan er dan geen systemen die toelaten een extra stimulans te geven aan dergelijke projekten, zonder te vervallen in het politieke arbitraire of in de buraukratische verstar-ring?

Dergelijke systemen zijn wel mogelijk. In de kunstsektor worden ze meer en meer toegepast, door de sponsoring van artistieke projekten. Kunstsponsoring is een vorm van subsidiëring waarbij de beslissing om individuele projekten te steunen uit de handen van de politiek en de staatsbureaukratie wordt gehaald, om deze bevoegdheid te geven aan een grote massa individu's en individuele instellingen. Het grote voordeel is dat deze laatsten ook een deel van hun eigen geld in het projekt steken, zodat ze veel direkter begaan zullen zijn met de kwaliteit van de geleverde kunst.

In de artistieke wereld wordt nog altijd met grote argwaan naar dergelijke formules gekeken. Men verliest hierbij uit het oog dat toen Vlaanderen aan de top was van de artistieke ontwikkeling in de wereld, private sponsoring de belangrijkste financieringsbron was van onze kunstenaars. Het Lam Gods, bij voorbeeld, werd gesponsord door mijnheer Veydt. Deze laatste had (zoals het toen de gewoonte was) nog het lef om te eisen dat hij en zijn vrouw ook op het kunstwerk zouden afgebeeld worden. Er is geen reden om aan te nemen dat private sponsoring vandaag niet tot dezelfde artistieke triomfen kan leiden als tijdens het hoogtepunt van de Vlaamse schilderkunst.

V. BESLUIT

Uit het voorgaande kunnen we besluiten dat de overheid een belangrijke rol te vervullen heeft in het stimuleren van kunst en technologie. Deze rol situeert zich echter niet op het vlak van de selektie van individuele artistieke en technologische projekten. De overheid zoals we die in België kennen is gewoon niet in staat om de "champions" in de kunst en de technologie te ontdekken en te stimuleren. De taak

van de overheid situeert zich op een heel ander, niet minder belangrijk vlak. Ze kan zorgen voor een algemeen klimaat dat gunstig is voor de ontwikkeling van nieuwe ideeën, zonder dat ze daarom zelf actief in het selectieproces participeert. Deze selectie wordt beter overgelaten aan het publiek. De konkurrentiële druk die hieruit ontstaat is de beste garantie dat interessante nieuwe ideeën doorgang zouden vinden. Tevens kan die overheid ervoor zorgen dat de investering in menselijk kapitaal vergemakkelijkt wordt en dat de formules bestaan die de kunst en de technologie stimuleren daar waar deze ten goede komen aan de hele kollektiviteit.

De visie over de rol van de overheid die hier werd verdedigd, vereist dat we afstand doen van verouderde ideeën over die overheid: de overheid als de "deus ex machina", het alwetend brein. Vooral in de artistieke sektor zal het niet gemakkelijk zijn om deze intellectuele omvorming tot stand te brengen. In deze sektor overheerst nog altijd de idee dat niet het publiek (de konsument), maar een geïdealiseerde overheid moet beslissen wat goede en wat slechte kunst is. Het feit is dat in een moderne democratie deze verlichte overheid niet bestaat.